

TIPĂRITURI SLAVONE DIN SECOLELE XVI – XVIII ÎN BASARABIA

CZU: 091(=16)(478)XV-XVII

DOI: <https://doi.org/10.52673/18570461.22.3-66.09>Doctorandă **Veronica COSOVAN**E-mail: vcosovan@mail.ruORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1222-0364>

Biblioteca Națională a Republicii Moldova

SLAVONIC PRINTINGS OF THE 16TH – 18TH CENTURIES FROM BESSARABIA

Summary. For more than a century, the Slavonic manuscript and printed book collections have attracted attention of numerous Romanian and foreign specialists in the field of philology, history and other adjacent disciplines. The article presents some key points in the history of research of the old Slavonic book from the Bessarabian public collections. In introduction to this study we considered it appropriate to highlight the efforts of the specialists oriented towards common activity of putting various Slavonic manuscript and printed book collections of our country in the scientific circuit and description. The study is based on the collection of Slavonic books published in Lviv, Ostrog, Vilno, Grodno, Kyiv, kept by the National Library of the Republic of Moldova. In this research, the history and provenance of this collection is traced and some aspects related to their circulation in Bessarabia are explained. The presence in the Bessarabian space of the Slavonic books printed in Ukraine, Russia or Belarus confesses cross-cultural relations that existed between our country and those countries from which they came. Today this treasure is interesting to international Slavists and Byzantinologists, since some of these books are based on the translation of the Greek originals.

Keywords: Bessarabia, cultural relations, 16th–18th centuries, Slavonic book, Petru Movilă, National Library of the Republic of Moldova.

Rezumat. De mai bine de un secol, colecțiile de carte slavonă manuscrisă și tipărită au atras atenția multor specialiști români și străini din domeniile filologiei, istoriei și altele adiacente. Articolul de față prezintă câteva momente de referință din istoria cercetărilor cărții vechi slavone din colecțiile publice basarabene. Am considerat oportun să evidențiem, în introducerea acestui studiu, eforturile specialiștilor în cauză orientați spre acțiunea comună de punere în circuitul științific și descriere a diferitelor colecții de carte slavonă manuscrisă și tipărite care se găsesc în țara noastră. Baza studiului o constituie colecția de cărți slavone apărute la Lvov, Ostrog, Vilno, Grodno, Kiev, păstrate la Biblioteca Națională a Republicii Moldova. În cercetarea dată este urmărit istoricul și proveniența acestei colecții și sunt tratate unele aspecte legate de circulația cărții vechi slavone în spațiul basarabean. Prezența aici a cărților slavone de redacție ucraineană, rusă sau bielorusă mărturisește despre relațiile culturale care existau între țara noastră și țările de unde provin. Tezaurul intră astăzi în sfera preocupărilor slaviștilor internaționali și a bizantinologilor, deoarece unele cărți au la bază traducerea originalelor grecești.

Cuvinte-cheie: Basarabia, relații culturale, secolul XVI–XVIII, carte slavonă, Petru Movilă, Biblioteca Națională a Republicii Moldova.

INTRODUCERE

De-a lungul istoriei, ținutul dintre Prut și Nistru a fost destul de receptiv la producția tipografică nu doar din spațiul românesc, ci și din cel ucrainean, bielorus sau rusesc. În colecțiile bibliotecilor, în muzee, arhive, mănăstiri și biserici din Republica Moldova se regăsesc cărți manuscrise și tipărite în spațiul est-slav în secolele XVI–XVIII. Răspândirea lor a fost posibilă datorită valorilor spirituale ortodoxe comune.

Problema circulației cărților slavone în spațiul basarabean a fost abordată de filologi și istorici ruși și români, începând cu secolul al XIX-lea. Îi vom aminti în acest context pe profesorii V.I. Grigorovici, A.I. Iațimirski, P. Sârcu ș. a., care,

în urma unor stagii și călătorii de studiu în sud-estul Europei, inclusiv în țările române, au documentat bogatele colecții din schiturile mănăstirești, biserici și din magazinele de anticariat.

Printre cercetările românești din perioada interbelică privind difuzarea acestor cărți sunt cele întreprinse de Iosif Parhomovici, care a pus în valoare biblioteca Societății Istorico-Arheologice din Chișinău, înființată în 1904, în a cărei colecții se regăseau ediții slavone provenite din mănăstirile basarabene, care nu mai erau folosite [1]. Preotul Paul Mihail a publicat un studiu impunător despre manuscrisele slave depistate în localitățile Iași, Roman și Suceava [2, pp. 265-319].

Istoriografia de pe teritoriul Republicii Moldova e mult mai restrânsă în ce privește subiectul tratat. Una dintre primele inițiative de a alcătui un catalog care să cuprindă colecțiile de scrieri slave și slavo-române din țara noastră aparține cercetătoarei Valentina Pelin. Ea pentru prima dată a studiat fondurile Agenției Naționale a Arhivelor din Republica Moldova, a elaborat și editat un valoros catalog [3].

Studii relativ recente referitoare la fondurile de cărți slavone chișinăuiene au fost întreprinse de academici-anul Andrei Eșanu, autorul abordând tema circulației incunabulelor slave ale lui Schweipol Fiol în sud-estul Europei și subiectul cărții est-slave în Țările Române în secolele XV–XVII [4, p. 95]. Mărturii despre existența exemplarelor din arealul estic în mănăstirile basarabene întâlnim în lucrările lui Igor Cereteu [5; 6].

Astăzi în Republica Moldova cartea veche slavonă din spațiul ucrainean sau rusesc se regăsește atât în bibliotecile mănăstirilor, cât și în fondurile bibliotecilor instituțiilor de cultură precum Agenția Națională a Arhivelor din Republica Moldova, Biblioteca Națională a Republicii Moldova, un șir de muzee.

Printre mănăstirile care au în colecțiile sale adevărate valori bibliofile de carte slavonă tipărită la Lemberg, Poceaev, Kiev etc. se numără Căpriană, Condrița, Saharna, Frumoasa, Hârbovăț, Noul Neamț [7]. Completarea lor cu asemenea cărți s-a realizat pe două căi: 1. datorită primilor întemeietori de origine străină, cum este și cazul mănăstirii Saharna, ai căror întemeietori, originari din Podolia, au adus cu ei cărți slavone din spațiul est-slav; 2. din donațiile enoriașilor, consemnate prin note marginale prezente pe filele îngălbenite de vreme, ca cele din *Apostolul* de la Lvov (1573) dăruit mănăstirii Condrița de către Teodor Nani [3, p. 222].

Cea mai bogată în manuscrise și tipărituri slavone a fost mănăstirea Noul Neamț, o parte dintre acestea fiind păstrate la Agenția Națională a Arhivelor din Moldova (Fondul 2119, inventarul 6). Potrivit estimărilor făcute de Igor Cereteu, numărul total de exemplare tipărite al acestei biblioteci de carte slavă și rusă din secolele XIV–XIX era de 1108. Din secolele XVII–XVIII datează 44 exemplare în 40 de titluri de carte tipărită în centrele din spațiul est-slav [4]. Carte slavonă tipărită se regăsește în colecțiile bibliotecii Muzeului de Literatură „Mihail Kogălniceanu” și în Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan”. Cea mai numeroasă colecție de carte slavonă tipărită se află la Biblioteca Națională a Republicii Moldova (BNRM). Marea majoritate a acestor exemplare au fost cărți de altar în bisericile ortodoxe basarabene, închise după anul 1940 de către autoritățile sovietice. Se știe că doar în primul an de ocupație sovietică a Basarabiei de către ruși (iunie

1940 – iunie 1941), bisericile au fost „profanate, transformate în cluburi, săli de dans, depozite sau grajduri... o parte de preoți fiind masacrați, altă parte deportați în Siberia sau aduși la o stare de existență jalnică” [8, p. 103]. După revenirea Basarabiei în primăvara și vara anului 1944 la statutul ei de teritoriu ocupat, impus în 1940, soarta bisericilor nu se ușurează, ci din contra, acestea sunt supuse unui aspru control de stat. Ca urmare, bisericile rămân închise, iar cele care activau au fost împovărate cu impozite excesive.

Soarta cărților din bibliotecile bisericilor și mănăstirilor închise a rămas și ea una precară. Unele exemplare le-au luat spre păstrare preoții sau enoriașii lăcașelor de cult, altele au fost arse sau rătăcite prin cerdacurile clopotnițelor. În 1976 aceste cărți aveau să fie declarate monumente de cultură prin articolul 48 din *Legea nr. 4692-IX cu privire la ocrotirea și folosirea monumentelor de istorie și cultură*. Doi ani mai târziu, la 11 decembrie 1979, a fost emisă *Hotărârea nr. 4111 cu privire la identificarea, evidența și asigurarea securității a monumentelor de cultură*. În baza acestei legi și hotărâri pe teritoriul Republicii Moldova au fost organizate expediții arheografice, coordonate de la Moscova, cu scopul de a identifica în bisericile închise, dar și la persoane fizice, cărți manuscrise sau tipărite, iar în urma constatării lipsei condițiilor de păstrare a le expedia în colecțiile bibliotecilor moscovite. Direcția Principală a Arhivelor de pe lângă Sovietul Miniștrilor al Uniunii Sovietice a emis chiar și o permisiune specială în acest sens. În anii 1970–1990 expedițiile s-au deplasat prin cele mai mari orașe: Chișinău, Bender, Tiraspol, Bălți și un șir de localități raionale: Ungheni, Florești, Fălești, Criuleni, Soroca, Rezina, Taraclia, Ocnița, Dondușeni, Slobozia, Telenești, Edineț, Strășeni. În consecință, au fost suplinită considerabilă colecțiile moscovite cu literatură slavonă veche, editată în cele mai prestigioase centre tipografice din arealul român și din imediata vecinătate, adevărate rarități bibliofile, care au cunoscut o circulație intensă în Basarabia.

În urma expedițiilor din anii '70 au fost ridicate din spațiul respectiv 64 de manuscrise și 49 de tipărituri din anii 1553–1654, iar în 1987 – 79 de cărți manuscrise și tipărituri vechi chirilice din sec. XVI–XVII. O mare parte dintre ele au ajuns în fondurile Bibliotecii „V.I. Lenin” din Moscova, actuala Biblioteca de Stat a Rusiei. Cele mai vechi ediții identificate au fost *Apostolul* lui Ivan Feodorov de la Ostrog, din 1564 și *Îndreptarea Legii* de la Târgoviște din 1652 [9, p. 9].

După expedițiile din anul 1987, la biblioteca Universității „A.M. Gorki” din Moscova a fost constituit fondul „colecția moldo-ucraineană” [10, p. 46]. În cadrul expedițiilor de atunci au fost identificate și luate

Foto 1. Petru Movilă. *Trebnic*.
Kiev, Lavra Pecerska, 1646.

la evidență 300 de manuscrise, atât de cult religios, cât și laice [11, p. 153].

Exemplarele care nu prezentau interes pentru ruși, întrucât ei le aveau deja în colecțiile lor, au fost aduse la Biblioteca Națională a Republicii Moldova (BNRM). Colecția de carte slavonă de la BNRM s-a completat și prin achiziția de la persoane fizice, achiziția de la magazinele de anticariat și din donații. Patrimoniul documentar slavon al BNRM este astăzi destul de modest – 36 de exemplare de carte slavonă din perioada secolului al XVI-lea – începutul secolului al XVIII-lea, dintre care tipărite la Moscova (12 ex.), Kiev (11 ex.), Lvov (10 ex.), Vilno (1 ex.), Cernigov (1 ex.), Ostrog (1 ex.), care până acum au fost mai puțin puse în valoare, doar menționate în treacăt în unele studii. Din secolul al XVI-lea – 2 ex., din secolul al XVII-lea – 31 de ex., din secolul al XVIII-lea – 3 ex.

Clasificarea tematică a colecției respective se prezintă în următorul fel: literatura religioasă: evanghelii, psaltiri, slujebnice, trioade, cazanii, mineie etc. și literatura laică: manuale. Grafica respectivelor exemplare este de un nivel artistic și tehnic superior. Majoritatea sunt ornamentate bogat și ilustrate prin contribuția unor gravori renumiți. Paginile tipăriturilor slavone din secolul al XVI-lea – al XVIII-lea sunt adeseori prevăzute cu cadre de foi de titlu, împodobite cu tematici religioase, încadrate de elemente arhitectonice [12, p. 7].

Cea mai veche carte datează din 1581, și anume *Biblia* lui Ivan Feodorov, primul tipograf rus, tipărită la Ostrog, la temelia căreia a stat, conform unor opinii, copia *Bibliei* din 1499 a arhiepiscopului de Novgorod Ghenadii, „alcătuitorul primului codice complet al *Bibliei* în limba slavonă” [13, p. 87]. *Biblia* tipărită în Ostrog a fost și este arhicunoscută în toată lumea. Mulți

oameni de știință și personalități de vază le aveau în colecțiile lor, precum regele suedez Gustav Adolf, cardinalul Barberini și a. Exemplarul BNRM a fost achiziționat în anul 1982 prin intermediul magazinului de anticariat «Букинистъ». Cartea are trei însemnări. Prima se află la început pe o filă albă: „[7]262 (1754) года”, cea de-a doua însemnare se află la sfârșitul cărții pe fila 1 nenumărată: „Напечатана [7]262 (1754) го[да]”, iar pe a doua filă nenumărată de la sfârșit găsim: „От БЫТІЯ (270) со Псалтырь (333). Всего (603) листовъ” (De la „Facere” (270) până la „Psaltire” (333)). În total 603 file.

A doua ca vechime este *Evanghelia de învățătură* tipărită în orașul Vilno, capitala marelui ducat lituanian, în tipografia fraților Luka și Kuzma Mamonici, în 1595. Frații Mamonici au întemeiat tipografia lor în anul 1575, cu inventarul tipografic al lui Ivan Feodorov de la Lvov. Unele surse ne relatează că tipografia fraților era amplasată într-o casă de piatră din centrul orașului Vilno, unde între anii 1522–1525 s-ar fi aflat tipografia unui alt renumit tipograf european – Francisc Scorina. Pe parcursul a cinzeci de ani meșteștii tipografi au scos de sub teasc diverse ediții atât cu conținut religios, cât și laic. La acea vreme *Evangheliile de învățătură* erau cele mai populare/solicitate cărți religioase în rândul comunității ortodoxe. Ediția din 1595 este o reeditare fidelă după exemplarul din 1569, tipărit de Ivan Feodorov și Peter Mstislavets, în orașul bielorus Zabłudov.

Din secolul al XVII-lea, cele mai reprezentative sunt lucrările unor autori traduse în limba română. Aici amintim de remarcabila creație a mitropolitului Petru Movilă *Trebnicul* din 1646 (foto 1), pe paginile căruia, bogat ilustrate de renumitul gravor ucrainean Ilie, se regăsește stema movileștilor¹. Partea I-a a *Trebnicului* (pp. 922-935) include *Predica* lui Petru Movilă, pe care el a rostit-o în limba polonă la nunta Mariei Lupu (1625–1660), fiica mai mare a domnitorului Vasile Lupu (1634–1653), căsătorită în 1645 cu nobilul polonez Janusz Radziwill (1612–1655).

Menționăm că Petru Movilă, fiul lui Simeon Movilă, domn al Țării Românești (1600–1602) și al Moldovei (1606–1607) a fost o personalitate proeminentă și a jucat un rol important în mișcarea culturală nu doar a Moldovei, ci și a Ucrainei și Rusiei. El a condus aproape 20 de ani activitatea tipografiei din Lavra Pecerska și a contribuit la păstrarea ortodoxiei într-o vreme când propaganda catolică era puternică. Nicolae Iorga îl considera pe Petru Movilă „cel mai potrivnic al «eresiei» calvine” [14, p. 243]. Tot el a trimis litere pentru tipar în Moldova, după modelul celor utilizate în tipografia de la Lavra Pecerska (Peșterilor).

¹ Doar pentru lucrările lui Petru Movilă, Ilie a creat 500 de xilografuri în lemn!

Foto 2. Lazăr Baranovici. *Sabia duhovnicească*. Kiev, Lavra Pecerska, 1666.

În prima jumătate a secolului al XVII-lea, la Lvov, renumit pe atunci centru tipografic din teritoriul Uniunii Statale Polono-Lituaniene (Reci Pospolita 1569–1795), activa unul dintre cei mai talentați tipografi ai vremii – Mihail Slezka, de origine belarusă, în a cărui tipografie a lucrat o perioadă scurtă vestitul gravor Ilia Anagnoste², cel care a decorat *Cazania* lui Varlaam (1643), prima carte tipărită în limba română la est de Carpați. Printre cele mai faimoase ediții ieșite de sub teascurile tipografiei lui Mihail Slezka se consideră operele unor distinși teologi ucraineni precum Ioanichie Galeatovski și Lazăr Baranovici.

Ioannikie Galeatovski este cel mai strălucit scriitor bisericesc ucrainean din a doua jumătate a veacului al XVII-lea, un continuator direct al operei lui Petru Movilă. De la Ștefan Ciobanu știm că Galeatovski a fost elev al colegiului din Kiev fondat de Petru Movilă. În 1649 a devenit profesor, iar în 1658 rector la același colegiu. După ce a fost ridicat la rangul de arhimandrit al unei mănăstiri la Cernigov, Galeatovski stabilește legături strânse cu arhiepiscopul aceluși oraș, Lazăr Baranovici, care între timp avea să-i devină protector.

Printre cele mai reprezentative lucrări ale lui Ioanichie Galeatovski se numără *Cheia înțelesului* (1663, 1665), o colecție de 32 de predici, pentru 16 sărbători, care a apărut în trei ediții (1659, 1663, 1665), însoțită de *Omiletică*, adică Știința sau Maniera alcătuirii predicii. BNRM deține edițiile din ultimii ani. Anume ediția din 1665 în traducere românească este cea dintâi carte apărută în prima tipografie din București, în anul 1678, la inițiativa mitropolitului Ungrovlahiei

² *Anagnoste* provine de la cuvântul grecesc *anaxios* (=nevrednicul), des întâlnit în semnăturile gravurilor ucraineni din secolele XVI–XVIII.

ei Varlaam, cu titlul *Cheia înțelesului scoasă pre limba rumânească cu osârdia preasfințitului chir Varlaam mitropolitul Ungro-Vlahiei în zilele prealuminatului domn io, Șerban voevod, ...si s-au tipărit întâi în mitropolia Bucureștilor. Anii Domnului 1678*. Exemplarul BNRM este defect, pagina de titlu lipsește, însă pe pagina 1 găsim în creion schița unei fețe bisericești, care înclinăm să credem că este schița portretului mitropolitului Petru Movilă. În 1660 la Kiev apare o altă lucrare omiletică a lui Ioanichie Galeatovski, *Cazania*, care cuprinde 14 predici cu prilejul zilelor de pomenire a sfinților, tratatul despre știință *Наука короткая, албо способ, зложеня казаня* și o selecție din minunile Preasfintei Maicii Domnului de la diferiți autori cu titlul *Чуда Пресвятои Богородицы некоторыи, з розных авторов зобранию*. Merită de menționat că selecția din *Minunile Preasfintei Maicii Domnului de la diferiți autori* a stat la baza unei alte lucrări importante al aceluiași autor, și anume *Cerul nou* (Небо новое), apărută în 1665 ca răspuns la circulația intensă în secolele XVI–XVII a culegerii catolice de legende și apocrife despre viața pământească a Maicii Domnului. Lucrarea respectivă a fost dedicată Anei Potocki, născută Movilă, fiica lui Ieremia Vodă.

Arhiepiscopul de Cernigov, Lazar (în lume Luca) Baranovici al Cernigovului, hirotonit la 8 martie 1657 la Iași, poet, scriitor, polemist și mare animator al literaturii ucrainene de la sfârșitul secolului al XVII-lea, a editat în 1666 lucrarea *Sabia duhovnicească* (foto 2) pentru care a primit o sumă considerabilă din haznaua țarului Alexei Mihailovici. Este prima lucrare tipărită ce conține predici săptămânale. Cărțile realizate de Lazăr Baranovici se deosebesc prin executare poligrafică în stil baroc. Pe pagina de titlu al cărții *Sabia duhovnicească* este înfățișat Iisus Hristos cu o sabie ce iese din gură, pe un cal, cu o sabie ce iese din gură, armata cerească cu săbii în mână și crucea în formă de sabie.

Din secolul al XVIII-lea, de o importanță istorică sunt *Slujebnicul* din 1740 tipărit la mănăstirea Uniev, *Florilegiu* tipărit în orașul Grodno în 1795 și *Mărturisirea ortodoxă* a lui Petru Movilă tipărită la Moscova în 1744.

Despre *Mărturisire ortodoxă*, vom menționa că este opera capitală a lui Petru Movilă, o lucrare normativă a Bisericii Răsăritene alcătuită din 361 de întrebări și răspunsuri asupra religiei ortodoxe. Ea a fost discutată și aprobată în cadrul Sinodului de la Iași, în toamna anului 1642, lucrările căruia au fost prezidate de însuși domnitorul Vasile Lupu. După aprobarea de către Sinodul de la Iași, scrierea mitropolitului Movilă a fost consfințită în cadrul Sinodului de la Constantinopol în 1643. Doi ani mai târziu, adică în 1645, *Mărturisire ortodoxă* a fost tipărită în limba polonă, apoi

în limba ucraineană. În anul 1667 a fost publicată în limba greacă la Amsterdam. În limba română lucrarea avea să fie tipărită abia în 1691, la Buzău, grație contribuției lui Radu Greceanu care s-a ocupat de traducerea textului. Ulterior lucrarea a devenit unul dintre cele mai populare manuale de teologie ortodoxă, fiind destinată „ceteniei și învățaturii preoților” [15, p. 53]. Doar în limba română sunt cunoscute 19 ediții!

În limba rusă *Mărturisirea ortodoxă* a fost tipărită prima dată în 1696, tradusă din greacă de Efimie. Ea include textul hotărârii Sinodului din 11 mai 1643, prin care a fost reaprobată de patriarhii Bisericii de Răsărit. Această operă teologică a lui Petru Movilă i-a asigurat renumele de mare apărător al Ortodoxiei.

Slujebnicul din 1740 a fost tipărit la mănăstirea Uniev din apropierea Lvovului, una dintre cele mai vechi mănăstiri ortodoxe ucrainene și renumit la timpul său centru tipografic care a contribuit substanțial, alături de mănăstirea Poceaev, la dezvoltarea tiparului ucrainean. Fondată prin 1400, mănăstirea i-a avut ca ctitori și pe domnii și boierii moldoveni. Potrivit poemelnicului acestei mănăstiri reprodus de A.S. Petrușevici, printre ctitorii mănăstirii au fost voievodul Petru și boierii lui, din anul 1593, sub arhimandritul Isaia Balaban; domnul Andrei, marele hatman al Moldovei; domnul Gavrilaş, logofătul mai mic (al doilea) al Țării moldovenești; domnul Ghighiu, vornicul Țării Moldovei sub domnitorul Barnovschi în anul 1629; Gavriil Moțoc, logofătul Țării Moldovei care a cumpărat pentru mănăstirea Uniev un *Apostol*, ediția din Lvov 1573.

Însăși tipografia, devenită în timp una dintre cele mai bune din estul Uniunii statale polono-lituaniene, a fost întemeiată de către episcopul Arsenie Jeliborski, care și-a adus inventarul tipografic de la Lvov. Prima carte tipărită la Uniev a fost *Psaltirea* din 1648. De luat aminte că în tipografia mănăstirii Uniev mitropolitul Moldovei Dosoftei a tipărit în anul 1673 *Psaltirea în versuri* și *Acatistul Născătoarei de Dumnezeu*. De obicei, cărțile ieșite de sub teascurile tipografiei erau de format mic. Singura excepție este *Slujebnicul* tipărit în trei ediții – în 1733, 1740 (exemplar pe care îl are și BNRM) și 1747. În anii '80 și '90 ai secolului al XVII-lea tipografia utiliza ornamentele decorative realizate de principalii maeștri din Lvov – E. Zavadovsky și N. Zubritsky.

Florilegiu sau *Filocalia* din 1795 este tipărit în orașul belorus Grodno în 1795, an în care Rusia, Austria și Prusia realizează cea de-a treia împărțire a Uniunii Statale Polono-Lituaniene (Reci Pospolita), în urma căreia orașul Grodno, alături de Vilno și altele trec în jurisdicția Rusiei. Tipografia din Grodno a fost întemeiată în 1775 de către magnatul reformator Antonie Tizengauz (1733–1785). Pe lângă cărțile religioase, tipografia a editat și materiale auxiliare precum recla-

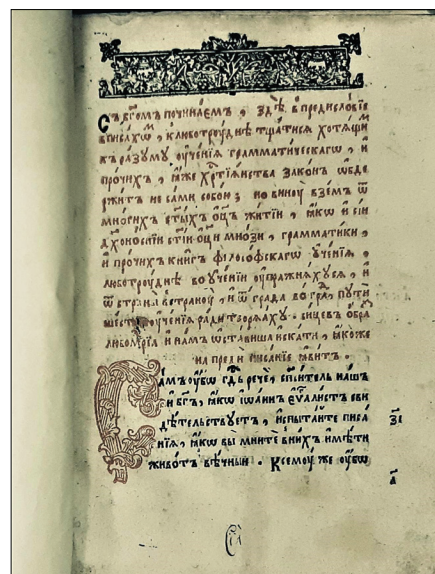

Foto 3. Meletie Smotrițki. *Gramatica slavă*. Moscova, 1648.

me, chitanțe, formulare, documente oficiale. Aparent, acest tip de documente a permis tipografiei să aibă un venit financiar suplimentar semnificativ.

Filocalia reprezintă o colecție de scrieri, majoritatea centrate pe practicarea virtuților și a vieții spirituale din mănăstiri, este o lucrare cu o mare semnificație istorică, culturală și literară. Se consideră că aceste învățături au fost scrise de călugărul, ascetul și starețul Dorotei din Gaza (cunoscut și ca Avva Dorotei), discipolul lui Ioan Proorocul, care a trăit în secolul al VI-lea în mănăstirea Avvei Seridus (Serid sau Serida) din Palestina, lângă orașul Gaza. Operele sale au fost traduse în mai multe limbi și venerate în egală măsură cu operele unui alt remarcabil călugăr și ascet, Efreim Sirul, lucrările căruia au cunoscut o largă răspândire în spațiul ortodox românesc. Menționăm că în *Filocalia* românească operele traduse în manuscrise sau tipărite ale lui Avva Dorotei au fost introduse de părintele Dumitru Stăniloae.

În șirul lucrărilor slavone cu caracter laic se înscrie manualul *Gramatica slavă* a lui Meletie (în lume Maxim) Smotrițki, publicată la Moscova în 1648 (foto 3). *Gramatica lui Meletie Smotrițki* a fost scrisă pe modelul gramaticilor grecești, a stat la baza lingvisticii ucrainene, rusești, sud-slave și a jucat un rol important în istoria lingvisticii românești [16, p. 157].

CONCLUZII

Valoroasele tipărituri slavone din arealul est-slav păstrează mărturia elocvente nu doar de ordin istoriografic. Ele furnizează informații cu privire la contextul istoric, social, economic, precum și la expansiunea și interferența ideilor religioase, culturale sau ideologice,

la atmosfera spirituală a vremii. Cercetarea lor implică o analiză mai complexă, pentru a urmări filierele prin care acestea au ajuns în colecțiile respective. Prezența lor în colecțiile basarabene confirmă că ele au fost parte componentă a vieții spiritual-culturale locale și ilustrează importanța pe care au avut-o în păstrarea unității ortodoxe în secolul al XVI-lea, dar mai ales al XVII-lea. Circulația lor în spațiul basarabean mărturisește despre relațiile culturale care existau între țara noastră și țările de unde provin.

BIBLIOGRAFIE

1. Catalogul bibliotecii Societății Istoric-arheologice bisericești basarabene din Chișinău – Casa eparhială. Chișinău: Tipogr. Eparhială, 1925. 75 p.
2. Mihail P. Manuscrise slave în colecții din Moldova (I), în: Romanoslavica. Vol. XVIII. București, 1972. pp. 265-319.
3. Catalogul general al manuscriselor moldovenești păstrate în URSS. Colecția bibliotecii mănăstirii Noul Neamț (sec. XIV–XIX). Chișinău: Știința, 1989. 435 p.
4. Eșanu A. Tipăriturile lui Ivan Feodorov în Țările Române, în: Eșanu A. Lumina cărții la români (secolele XIV–XIX). Studii, surse și materiale. București: Edit. Academiei Române; Brăila: Edit. Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2018, pp. 83-101.
5. Cereteu I. Cartea românească veche în Basarabia: istorie, circulație, valoare documentară. București-Brăila, 2019. 545 p.
6. Cereteu I. Cartea slavonă din secolele XVII–XVIII în biblioteca mănăstirii Noul Neamț, în: Anuarul Institutului de Istorie. Chișinău, nr. 6, 2017, pp. 122-149.
7. Mănăstiri și schituri din Republica Moldova: studii enciclopedice. Editura: Institutul de Studii Enciclopedice, Chișinău, e2013. 799 p.
8. Tihonov Ludmila. Politica statului sovietic față de cultele din R.S.S. Moldovenească (1944–1965). Ch.: Prut Internațional, 2004. 167 p.
9. Omagiu „Străjerilor” patrimoniului documentar al BNRM, alcăt.: V. Cosovan. Ch.: BNRM, 2017. 248 p.
10. Eșanu A. Dispersarea patrimoniului de carte veche românească (sec. XIX–XX). Colecții și colecționari din străinătate, în: Magazin Bibliologic, Chișinău, 2014, nr. 1-4. pp. 43-49.
11. Kruglova T.A. Kratkoe opisanie rukopisey, naydenykh v 1973 g. na territorii Moldavskoy SSR i Odesskoy oblasti USSR, în: Iz istorii fondov Nauchnoy biblioteki Moskovskogo universiteta. M., 1978, pp. 152-158.
12. Tatai-Baltă C. Cunoașterea xilogravurii ucrainene în diferite centre tipografice românești (sec. XVII–XIX), în: Transilvania, 2017, nr. 4-5, pp. 7-15.
13. Eșanu A. Tipăriturile lui Ivan Feodorov în Țările Române, în: Eșanu A. Lumina cărții la români (secolele XIV–XIX). Studii, surse și materiale. București – Brăila, 2018. 657 p.
14. Iorga N. Istoria literaturii române. Vol. I. Ed. a II-a. București, 1925. 400 p.
15. Chelcu Cătălina. Cultura scrisă în limba română în Moldova la mijlocul secolului al XVII-lea: contribuții. Iași: Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2016. 252 p.
16. Luchkanyn S. Gramatica slavonă a lui Meletie Smotrițky și dezvoltarea lingvisticii românești în secolele XVII–XVIII, pp. 155-161. [online] <https://www.diacronia.ro/en/indexing/details/V2583> (consultat: 13.09.2022).

Andrei Negură. *Coloane*, 2021, tehnică mixtă, 100 × 120 cm.